

بازنگری نقش و عملکرد پلیس در فضای مجازی با تأکید بر آموزش و انتظام‌بخشی

چکیده

زمینه و هدف: فضای مجازی در مناسبات اجتماعی، اقتصادی و حتی سیاسی جای خود را یافته است؛ اما سوءاستفاده از فضای مجازی سبب بروز دغدغه‌ها و مشکلات زیادی برای سیستم‌های انتظامی - امنیتی، آموزشی، فرهنگی، اقتصادی شده است. هدف اصلی پژوهش حاضر، بازنگری در نقش و عملکرد پلیس در فضای مجازی با تأکید بر آموزش‌های لازم و انتظام‌بخشی است.

روش: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت، اکتشافی است و به شیوه توصیفی تحلیلی با روش دلفی در دو دور انجام شد. جامعه آماری شامل خبرگان فضای مجازی پلیس در تهران بود که نمونه به تعداد ۱۰ نفر انتخاب شد و با روش گلوله برفی به اشباع نظری رسید. ابزار پژوهش شامل مصاحبه و پرسش‌نامه محقق‌ساخته بود. روایی مصاحبه‌ها با ملاک گویا و لینکلن و روایی پرسش‌نامه‌ها با روش صوری و محتوایی تأیید شد. مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمونی و پرسش‌نامه با استفاده از محاسبه میانگین و نرم‌افزار Excel تحلیل شد.

یافته‌ها: نقش و عملکرد پلیس در فضای مجازی در دو بُعد انتظام‌بخشی و آموزش - ظرفیت‌سازی و دوازده مؤلفه به این شرح قابل بررسی است: پیش‌بینی، پیشگیری، مقابله و پی‌جویی مجرمین، بازسازی، هماهنگی بین دستگاهی (شبکه‌سازی)، مدیریت غیرمتمرکز، آموزش‌های کارکنان پلیس، آموزش همگانی، فرهنگ‌سازی، عملیات روانی، دفاع از هویت ملی مذهبی و مسئول‌سازی، فرصت‌سازی و ظرفیت‌سازی.

نتیجه‌گیری: نتیجه حاصل از تحقیق نشان می‌دهد برای بهبود اثرگذاری پلیس در حوزه فضای مجازی نیاز به آشنایی، بازتعریف مفاهیم جدید، بازنگری در عملکرد پلیس، تغییر الگوها؛ دستورالعمل‌ها و سیاست‌ها است.

کلیدواژه‌ها: پلیس، فضای مجازی، جرائم رایانه‌ای، انتظام‌بخشی اجتماعی.

دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۲۵

پذیرش: ۱۴۰۰/۰۱/۲۰

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

صص: ۱۱۵-۱۴۰

شناسه دیجیتال (DOR):

DOR: [20.1001.1.20086024.1400.13.1.5.9](https://doi.org/10.1001.1.20086024.1400.13.1.5.9)

احمد رضایی

مدرس گروه عملیات ویژه، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران. رایانامه: a.rezaee@atu.ac.ir

محسن رضایی

عضو هیئت علمی گروه حقوق، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران (نویسنده مسئول). رایانامه:

Mohsenrezaee3492@gmail.com

سجاد خطیبی

دکترای علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه:

khatibisajjad@gmail.com

شبکه اینترنت و فضای مجازی تبدیل به جزء جدانشدنی در امور شخصی، خانوادگی، سازمانی، دولتی و حتی روابط بین‌المللی شده است. افزایش استفاده از فضای مجازی در سطح جهان، چالش‌های بسیاری را در مدیریت و قانون‌گذاری آن ایجاد کرده است. راهبری فضای مجازی، موضوعات گسترده‌ای (از جمله: امور اجرایی فنی، مباحث کلان عمومی همچون نظارت بر اینترنت و...) را در برمی‌گیرد (کاشانی و کاسمانی، ۱۳۹۶، ص ۲۹). با ظهور فناوری‌های نوین اطلاعاتی، انسان و جامعه امروز با چندین جهان مجزا و درعین حال مرتبط روبرو است که با عناوینی چون جهان واقعی، جهان مجازی، جهان‌وطنی و وطن جهانی از آن‌ها یاد می‌شود (اوسوالد و بیکر^۱، ۲۰۱۰، ص ۲۷) بنابراین، شبکه‌های ارتباطی، مجموعه‌ای از جوامع مجازی را به وجود می‌آورند و در نتیجه آن همه ساختارها و فرایندهای مادی و معنوی بشری دگرگون می‌شود (کاستلز^۲، ۲۰۰۷، ص ۲۴۹). به دلیل گسترش روزافزون فن‌آوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی، مرزهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بسیار آسیب‌پذیر شده است. شبکه‌های اجتماعی به دلیل ویژگی‌ها و ایجاد بستر ارتباطات گسترده در زمینه‌های مختلف علمی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی، مورد توجه زیادی قرار گرفته و کاربران زیادی را جذب کرده است. سایه سنگین شبکه‌های فضای مجازی بر ارتباطات اجتماعی در کنار مزایای آن، چالش‌های فراوانی را به‌ویژه در حوزه‌های انتظامی - امنیتی به بار آورده است.

با پیشرفت و همه‌گیری فضای سایبر و اینترنت، جرائم رایانه‌ای خسارت‌های سنگینی به اقتصاد می‌رسانند و این مسئله تهدیدی برای امنیت ملی و رفاه اجتماعی مردم به‌شمار می‌آید. ظهور این جرائم، آشفتگی زیادی را در حوزه‌های مختلف ایجاد کرده است که پلیس به‌عنوان مدعی قانونی انتظام‌بخشی اجتماعی، وظیفه‌ای مهم در این حوزه دارد. بر همین اساس، انتظام‌بخشی نیازمندی‌های آموزشی چه برای پلیس به‌صورت تخصصی و چه برای عموم مردم لازم است.

1.Oswald & Baker
2.Castells

پدیده‌هایی مانند «دارک وب» که در دسترس عموم نبوده و بیشتر برای مقاصد غیرقانونی مانند جاسوسی، قتل، جعل، سرقت اطلاعات، خرابکاری و... مورد استفاده قرار می‌گیرد، معمولاً قابل ردیابی نیستند. علاوه بر این، نرم‌افزارهای مخرب از جمله «دیپ فیک» یا جعل عمیق که قابلیت‌های سوءاستفاده زیادی دارند و از یک تکنیک یادگیری ماشین به نام «شبکه مولد تخصصی» استفاده می‌کند (شوارتز، روزنامه گاردین، ۱۲ نوامبر ۲۰۱۸) قدرت جرم‌زایی بالایی دارند. با توجه به توصیفات ارائه‌شده، لزوم بازنگری جدی در نقش و عملکرد پلیس در فضای مجازی که مستعد ایجاد بحران‌های اجتماعی، انتظامی و امنیتی است، بیشتر نمود پیدا می‌کند.

شبکه‌های اجتماعی، به‌عنوان یکی از بسترهای جدید برای شکل‌گیری رسانه در مقیاس‌های مختلف (از خرده رسانه‌ها تا رسانه‌های کلان) زمینه را برای افراد جامعه به‌منظور نشر سریع اطلاعات و اخبار فراهم کردند و این قابلیت، در کنار مزایای آن از جمله گسترش هرچه بیشتر سرمایه اجتماعی (اسوالد و بیکر، ۲۰۱۰، ص ۴)، برقراری روابط دوستانه (محمد و سومیتا، ۲۰۱۱، ص ۲۹۸) و...، فضا را برای نشر مطالب و اخبار و محتوای غیرمعتبر و شایعه‌پراکنی توسط افراد مغرض بازتر کرد. باید به موضوعاتی همچون ایجاد ناآرامی‌های سیاسی و اجتماعی و بسیج عمومی جامعه، توان بسیج عمومی در زمینه شکل‌دهی اعتراضات اجتماعی، انجام انقلاب‌های رنگی و استفاده گروه‌های مخالف حکومت‌ها از شبکه‌های اجتماعی برای عضوگیری، تکه‌پاره گشتن سریع جوامع، دگرگونی مفاهیم مکان، زمان، فضا و منابع فرهنگی، به چالش کشیده شدن هویت‌های اصیل و سنتی، رواج هویت‌های سیال و ناپایدار، گمنامی و ناشناس ماندن و سرقت هویت اشاره کرد که نقش بارزی در ایجاد چالش‌های امنیتی و برهم زدن امنیتی داشته‌اند (عدلی‌پور، ۱۳۹۱، ص ۴۲).

پر واضح است که به‌دلیل جذابیت و ویژگی‌های منحصربه‌فرد فضای سایبر، نمی‌توان از ورود این فناوری به جامعه و دسترسی به اطلاعات از این طریق جلوگیری کرد. در

1.Schwartz

2.Mohamed & Sumitha

حقیقت، نگاه منفی به تحولات فناوری در عرصه رسانه‌های جدید و بی‌توجهی به نیازهای ارتباطی مخاطبان نه تنها ما را از شناخت علمی این گونه نیازها دور می‌کند، بلکه زمینه را برای تأثیرگذاری این شبکه‌ها فراهم می‌آورد (کیا و نوری مرادآبادی، ۱۳۹۱، ص ۱۸۳).

با گسترش اینترنت و فضاهای شبکه‌ای در کشور، لزوم امنیت برای فعالیت در فضای مجازی بیش از پیش احساس می‌شود. ترس و بیم از تخریب مبانی اخلاقی و اجتماعی و نداشتن امنیت روانی و فرهنگی ناشی از هجوم اطلاعات آلوده و مخرب از طریق اینترنت و فضای مجازی، واکنشی منطقی است. شبکه‌های اجتماعی عاملی تأثیرگذار بر هویت اجتماعی جوانان هستند و با افزایش مدت زمان عضویت، میزان استفاده، میزان مشارکت و فعالیت و واقعی تلقی کردن محتوای مطالب ارائه‌شده در این شبکه‌ها، هویت ملی و دینی کاربران تضعیف می‌شود (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۹۸).

پلیس به‌مثابه نیروی اجتماعی بسیار پیچیده و چندوجهی در جامعه شناخته می‌شود که کارکردهای آن تابعی از تحولات، پیشرفت‌ها و پیچیدگی‌های جوامع محسوب می‌شود. رصد و تحت نظر قرار دادن رویدادها و جریان‌ات فضای مجازی امری لازم و ضروری است که بایستی به‌طور دائم و جدی مدنظر پلیس قرار گیرد.

به‌نظر می‌رسد در صورت عدم اقدام و یا ضعف در اقدام مناسب پلیسی برای پیشگیری و مقابله جدی با خطرهای فضای مجازی، باید منتظر بروز حفره‌های امنیتی - انتظامی، تغییر نگرش‌های عمومی، افزایش جرائم اقتصادی، آسیب‌های فرهنگی - اعتقادی و... در کشور باشیم. در مقابل با برنامه‌ریزی صحیح و اقدام مناسب می‌توان بر این خطرهای فائق آمد و تا حد زیادی از آسیب‌های آن جلوگیری کرد؛ بنابراین سؤال اصلی تحقیق حاضر این است: در فرایند بازنگری نقش و عملکرد پلیس در فضای مجازی، چه مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی وجود دارد؟

پیشینه و مبانی نظری

محمدی برزگر (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «راهکارهای پیشگیری انتظامی از جرائم هرزه‌نگاری در فضای سایبر»، اذعان دارد موانع پیشگیری انتظامی از جرائم هرزه‌نگاری در فضای سایبر دارای

موانع سلبی شامل (چالش قضایی، چالش قانونی، چالش اجرایی و چالش منابع و امکانات) و راهکارهای ایجابی رفع آن شامل (رفع موانع قانونی، ایجاد بسترهای قضایی، توانمندسازی اجرایی و تخصیص منابع و امکانات) است. وی نتیجه می‌گیرد در صورتی که بسترهای قانونی و قضایی لازم برای پلیس فراهم شود و امکانات و منابع لازم تأمین و موانع اجرایی پلیس کاهش یابد، امکان موفقیت پلیس در پیشگیری از جرائم هرزه‌نگاری بسیار زیاد خواهد بود؛ بنابراین موفقیت پلیس برای پیشگیری از این جرم در فضای سایبر تا حدود زیادی مستلزم هماهنگی و همکاری مراکز برون‌سازمانی در سطح کلان و در حوزه داخلی رفع موانع درون‌سازمانی است. نجفی علمی و نقیب‌السادات (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان «روند تحولات فضای سایبر و نقش آن در تهدیدات ناشی از جرم در محیط سایبر ج.ا.ا.» نشان دادند قابلیت و ظرفیت سازگاری روند تحولی جرم، همگام و همسو با روند تحولات فضای سایبر، الگوی تهدیدهای جرم را در کشور از قابلیت و ظرفیت‌های پیچیده و نوینی برخوردار کرده است؛ بنابراین نیازمند دکترین مدیریت راهبردی، یکپارچه، شبکه‌ای و هوشمند در چهارچوب یک مدل، به همراه راهکارها است. ذوالفقاری و فعال (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان «بررسی نقش پلیس در پیشگیری اجتماعی از جرم (مطالعه موردی منطقه ۲ و ۱۲ شهر تهران)» نشان دادند، پیشگیری اجتماعی با هدف خنثی کردن عواملی که در تکوین جرم، تأثیرگذار هستند به معنای مداخله در محیط‌های اجتماعی عمومی مشترک مانند محیط‌های آموزشی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و... و در محیط‌های اجتماعی شخصی مانند خانواده، محله و... است. همچنین با توجه به شناسایی کارکردهای مهم پلیس در پیشگیری از جرم، حضور مأموران پلیس به عنوان تعلیم‌دهنده در مراکز آموزشی، ارائه اطلاعات به جامعه، حمایت از بزه‌دیدگان، ایفای نقش به عنوان مربی و الگو، شرکت در مشارکت‌های محلی در پیشگیری از جرم مؤثر است. شاه‌محمدی و تاهو (۱۳۹۳) در مقاله با عنوان «بررسی شیوه‌های پیشگیری از جرائم سایبری مبتنی بر فناوری اطلاعات»، اذعان داشته‌اند فضای مجازی با وجود مزایای فراوانش، به دلیل ویژگی‌هایی مانند امکان تحصیل هویت‌های گوناگون، گمنامی و سهولت انجام اعمال مختلف، موجب مهاجرت بسیاری از جرائم به آن شده است و مسئولیت ناجا را که متولی برقراری نظم و امنیت است، دشوار می‌سازد. بر این اساس، شیوه‌های مبتنی بر فناوری

اطلاعات شامل ردیابی هویت مجازی مهاجمان، گشت فضای مجازی و کنترل و نظارت بر فضای مجازی، جمع آوری ادله الکترونیکی جرم و مستندسازی صحنه جرم در پیشگیری از جرائم سایبری تأثیر دارد. آقابابایی و عباسی (۱۳۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «حریم خصوصی، فضای مجازی و چالش‌های پیشگیرانه فراروی ناجا» نشان دادند، پیشگیری از جرم در فضای مجازی به دلیل مسائلی مانند حریم خصوصی با چالش‌های فراوانی روبرو شده است. آن‌ها در این تحقیق، حریم خصوصی در فضای مجازی را مفهوم‌سازی و جلوه‌های ناقض حریم خصوصی در فضای مجازی را بررسی کرده و راهکارهایی در این حوزه ارائه داده‌اند. جلالی (۱۳۸۹) در مقاله با عنوان «نظارت همگانی عامل پیشگیری جرائم در فضای مجازی» به ابعاد مختلف نظارت همگانی پلیس و سازمان مجازی پلیس در فضای مجازی به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر پیشگیری از جرم در فضای مجازی پرداخته است. فهلاوی، ساپارادین، میمونا، ایرما و احسن^۱ (۲۰۱۹) در مقاله‌ای با عنوان «جرائم اینترنتی تجارت دیجیتال در اندونزی»، اذعان کرده‌اند توسعه فناوری اطلاعات و به‌ویژه ارتباطات اینترنتی باعث شده است به‌سرعت تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قابل توجهی رخ دهد. هرچند فناوری اطلاعات مزایایی مانند تسریع دسترسی به اطلاعات دارد و می‌تواند مدل اقتصاد و مدل‌های تجاری را تغییر دهد؛ با این حال تأثیرات منفی زیادی مانند ظهور جرائم جدیدی به نام جرائم اینترنتی جدید از طریق شبکه اینترنت دارد. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داد، اقدامات پیشگیرانه حیاتی و تدوین قانون به‌دنبال توسعه جرم در دنیای سایبر باید ادامه یابد. ستیاوان، تارگان، ساری، روزانتی، ناسوشن و سیرگار^۲ (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر جرم سایبری در تجارت الکترونیکی و اعتماد»، نشان داده‌اند که توسعه فناوری اینترنت منجر به تأثیرات مثبت و منفی شده است. تأثیر منفی ظهور جرم در فضای مجازی، به‌ویژه در معاملات تجاری است که بر درک مشتری از خرید آنلاین (برخط) تأثیر خواهد گذاشت؛ بنابراین، شرکت‌ها باید بتوانند تهدید به جرم در معاملات تجاری آنلاین را پیش‌بینی و از آن پیش‌گیری کنند و شرکت‌های تجاری آنلاین باید راهبردها و مراحل مناسب برای به حداقل رساندن یا از بین بردن تهدیدات ایجادشده و

1. Fahlevi, Saparudin, Maemunah, Irma & Ekhsan

2. Setiawan, Tarigan, Sari, Rossanty, Nasution & Siregar

همچنین حفظ اعتماد مصرف کننده به خرید آنلاین را ایجاد کنند. پارسدا^۱ (۲۰۱۲) در پایان نامه خویش با عنوان «محافظت از داده‌ها و جلوگیری از جرائم اینترنتی - اتحادیه اروپا به عنوان یک منطقه امنیتی»، ادعا می‌کند که اجرای اصول حفاظت از داده‌ها در یک سیاست امنیتی سایبری می‌تواند به عنوان یک اقدام برای کاهش تهدیدات سایبری و به ویژه جرائم اینترنتی عمل کند، به شرطی که به امنیتی فنی رایانه‌ها توجه شود و قوانین مربوط به حفاظت از داده‌ها به روزرسانی شوند. ایمن و بولاد^۲ (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان «جرائم رایانه‌ای در نیجریه» اذعان داشته‌اند که اینترنت به عنوان ابزاری برای کمک به جرم و جنایت از جاسوسی تجاری، کلاهبرداری بانکی، به دست آوردن داده‌های غیرمجاز و خرابکارانه در شبکه‌های رایانه‌ای برخی از سازمان‌ها است. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد ناکافی بودن قوانین از عمده مشکلات این حوزه است. همچنین پیشگیری از جرائم اینترنتی مستلزم همکاری همه شهروندان است و پلیس به تنهایی نمی‌تواند با جرائم اینترنتی مقابله کند، به ویژه که فاقد متخصص در واحدهای تحقیقاتی خود است.

مرور پیشینه تحقیق نشان می‌دهد، فضای مجازی شرایط و بستر مناسبی را برای جرائم فضای مجازی به وجود آورده است. این گونه جرائم در فضای سایر انجام می‌شوند و مانند سایر جرائم، ملموس نیستند، پلیس برای پیشگیری از این جرائم و کشف آن‌ها با چالش‌های جدیدی مواجه هستند؛ بنابراین، پلیس در پیشگیری و کشف این جرائم نقش بسزایی دارد؛ اما نکته قابل ذکر این است که به نقش پلیس در فضای مجازی همواره به صورت تک بُعدی اشاره شده است و تحقیقی که جامع‌نگر باشد و همه جوانب را یکجا در نظر بگیرد، چندان مشاهده نشد. تحقیق حاضر درصدد است با نگاهی کلی، به الگویی جامع در این حوزه دست یابد و شکاف موجود در این حوزه را پوشش دهد.

فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی

«فضای مجازی» در واقع نامی است که تعداد زیادی از کاربردهای امروز فناوری‌های

1.Porcedda
2.Ehimen & Bola

جدید ارتباطی را در برمی گیرد. کاستلز (۱۳۸۴، ص ۴۷) معتقد است فضای مجازی، مکان نیست، دالان و راهرویی بین مکان‌ها است. فضای مجازی نوعی فرا فضا و فضای ذهن است. برخلاف فضای واقعی در فضای مجازی، نیاز به جابه‌جایی‌های فیزیکی نیست و فعالیت‌های زیادی از طریق فضای سایبر، انجام و ایجاد شبکه عظیمی از افراد را سبب می‌شود که مرزهای سیاسی و جغرافیایی را درهم می‌شکنند و گاه مرزهای فرهنگی را کم‌رنگ می‌کنند و بر تمام ابعاد زندگی بشر تأثیر می‌گذارند (انصاری، کیان‌پور و عطایی، ۱۳۹۷: ۳۷-۳۸). فضای مجازی، به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی، متشکل از گروه‌هایی عموماً فردی یا سازمانی است که از طریق یک یا چند نوع وابستگی به هم متصل‌اند و در بستر یک جامعه اطلاعاتی پیچیده، کارکرد مؤثر شبکه همگرا را تصویر می‌کنند و موفقیت و محبوبیت روزافزون آن‌ها به دلیل داشتن رنگ و بوی اجتماعی است (رحمان‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۲).

فضای مجازی و امنیت ملی

با ورود به عصر اطلاعات، اهمیت عناصر نامحسوس و ذهنی قدرت، نسبت به عوامل محسوس سنتی قدرت به‌طور چشمگیری رو به افزایش است. گسترش و توسعه روزافزون فناوری‌های جهانی اطلاعاتی و ارتباطاتی بیش از آنکه در راستای تأمین امنیت ملی و منافع ملی دولت‌ها باشد، به نوعی تهدید علیه دولت، منافع ملی و امنیت ملی آن تبدیل شده است (کاستلز، ۱۳۸۹، ص ۱۲۰).

فناوری‌های جهانی اطلاعاتی و ارتباطاتی بر هر یک از ابعاد امنیت ملی تأثیر دارند و این فناوری‌ها، امنیت ملی دولت‌ها را تهدید می‌کنند. از جمله به موارد زیر می‌توان اشاره کرد:

الف: بُعد نظامی) یکی از تغییراتی که در عرصه نظامی در اثر گسترش فناوری‌های جهانی اطلاعاتی و ارتباطاتی ایجاد شده است، تنوع مهاجمان بالقوه، اعم از افراد و کشورهاست که پیشگیری و به‌ویژه واکنش و مقابله با آن‌ها را دشوار می‌کند. کنشگران غیردولتی نظیر باندهای جنایی بین‌المللی، سازمان‌های تروریستی، گروه‌های جدایی طلب و فرقه‌ها می‌توانند تسلیحات نظامی پیشرفته را به‌دست آورند و یا جنگجویان جنگ اطلاعاتی

را استخدام کنند. جنگ‌های سنتی مستلزم رویارویی مستقیم دولت‌ها با یکدیگر بود؛ ولی در فضای سایبر چنین مسئله‌ای وجود ندارد و چون در این فضا مرزی وجود ندارد، کوچک‌ترین کشور دنیا، یک گروه تروریستی یا یک کارتل مواد مخدر می‌تواند یک برنامه‌نویس نرم‌افزار را اجیر کرده تا یک شبکه حیاتی را خراب کند یا کاری کند که موشک شلیک نشود (پاپ و آلبرتس^۱، ۱۳۸۹، ص ۲۸).

ب: بُعد اقتصادی) امنیت تولیدی، مالی و تجاری مهم‌ترین اولویت‌های امنیت ملی کشورها در نظام اقتصاد سیاسی جهانی‌اند. نقش و جایگاه کلیدی امنیت اقتصادی در تأمین امنیت ملی کشورها، بیانگر این واقعیت است که کشوری که فقیر یا ضعیف است یا از جایگاه قابل‌قبولی در اقتصاد جهانی و تولید ثروت برخوردار نیست، مشکلات امنیتی دارد (پورا احمدی، ۱۳۸۴، ص ۱۴۷-۱۴۹).

توسعه و تعمیق فرایند جهانی‌شدن، فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات سبب شده است تا دولت‌ها بسیاری از ابعاد و کارکردهای حاکمیتی خود را به نفع سازمان‌ها و نهادهای اقتصادی فراملی از دست بدهند. این روند از آنجا که فعالیت‌های اقتصادی ملی را بین‌المللی کرده و دولت نیز نمی‌تواند با آن مقابله کند، تهدیدی علیه حاکمیت ملی و امنیت ملی دولت‌ها به‌شمار می‌رود. علاوه بر آن، تقریباً ۶۰ درصد تاجران در ایالات متحده آمریکا باور دارند که جرائم سایبری برای آن‌ها از جرائم فیزیکی پرهزینه‌تر هستند (شاه‌محمدی و تاهو، ۱۳۹۳، ص ۱۰۳). بنابراین عملکرد فضای مجازی و نقاط ضعف و قوت آن مورد توجه سیستم‌های امنیتی قرار می‌گیرد.

ج: بُعد سیاسی) گسترش جهانی فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، عدم تمرکز دولت و کمرنگ شدن اقتدار دستگاه بوروکراتیک بر مردم را در پی دارد. همچنین شبکه‌های جهانی اطلاعاتی و ارتباطی نه تنها سازمان‌های غیردولتی، بلکه افراد را نیز صاحب قدرت کرده است. به عبارتی می‌توان گفت امروزه فناوری‌های جهانی اطلاعات و ارتباطات، نقش

مهمی در شکل دادن به دیدگاه‌ها و تفکرات عمومی گروه‌ها و بخش‌های مختلف یک کشور دارند و بی‌توجهی به قدرت چنین فناوری‌هایی می‌تواند سبب تضعیف حاکمیت ملی در برابر نیروها و عوامل خارجی شود. قدرت ارتباطات فراملی، مناسبات قدرت در جهان را تحت الشعاع خود قرار داد، به گونه‌ای که ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را دگرگون کرد. فناوری‌های فرا نوین ارتباطی در دنیای امروز موجب بروز تحولات پیچیده‌ای در روابط و مناسبات سیاسی و ایجاد شکل جدیدی از الگوهای ارتباطی شده و به مقوله ارتباطات بین‌المللی نیز مفهوم جدیدی بخشیده است. در این بین اینترنت نیز به عنوان یکی از مظاهر بارز فناوری‌های ارتباطی تأثیر بسیار مهمی بر ساختارهای سیاسی جوامع امروزی داشته است (نصراللهی، حقیقی و شریفی، ۱۳۹۳، ص ۱۱۲).

فضای مجازی و امنیت اجتماعی

امنیت اجتماعی به عنوان یکی از حساس‌ترین و مهم‌ترین انواع امنیت، از عناصر اساسی حیات انسان‌هاست و هیچ عنصری برای پیشرفت و توسعه یک جامعه مهم‌تر از عنصر امنیت و تأمین آرامش در جامعه نیست؛ بنابراین هر چه میزان توسعه‌یافتگی یک جامعه بیشتر باشد، ضریب امنیت اجتماعی نیز بالا می‌رود و به موازات آن نرخ جرم، جنایت و آسیب‌های اجتماعی کاهش می‌یابد. امنیت اجتماعی، آرامش و آسودگی خاطری است که هر جامعه موظف است برای اعضای خود ایجاد کند و غالباً به امنیت شغلی، اقتصادی، سیاسی و قضایی تقسیم می‌شود؛ زیرا جامعه نیازمند ایمنی افراد از هر نوع تعرض، تجاوز، ارعاب و تهدید علیه جان و مال، ناموس، آزادی، شرف، حیثیت، شغل و مسکن و به‌طور کلی تمام حقوق قانونی و مشروع آنان است (محسنی، ۱۳۸۸، ص ۲۱-۲۲). مشکل اصلی تهدیدات اجتماعی از لحاظ امنیت ملی این است که اغلب آن‌ها در داخل کشور واقع شده‌اند. از آنجا که اصولاً امنیت اجتماعی به الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، هویت مذهبی و قومی و رسوم مربوط می‌شود، این ارزش‌ها اغلب از داخل کشور مورد تهدید قرار می‌گیرد. جهانی‌شدن فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات روند تهدید امنیت اجتماعی را می‌کند؛ به این صورت که بازیگران فرامرزی از طریق وسایل

ارتباطی مدرن به این تفاوت‌ها و اختلاف‌های قومی، مذهبی و فرهنگی دامن می‌زنند تا از این طریق حاکمیت و امنیت ملی دولت‌ها را به چالش بکشانند.

ماهیت جرم در فضای مجازی

۱۲۵

امروزه با گسترش فضای مجازی شاهد جرائمی هستیم که ماهیت آن متفاوت از جرائم سنتی است. این جرائم که «جرائم سایبری» خوانده می‌شود در محیطی گرافیکی علیه فناوری اطلاعات رخ می‌دهند. کلاهبرداری و سرقت که جزو جرائم سنتی شناخته می‌شود، امروزه به علت استفاده روزافزون از رایانه و اینترنت به سهولت و سرعت خیره‌کننده‌ای رخ می‌دهند (آیکاو، کارل و ویلیام^۱، ۱۳۸۳، ص ۶۴). با توسعه رسانه‌های الکترونیکی، فرصت‌های جدیدی برای بزهکاری فراهم شده است؛ اموری از قبیل حمله و ویروس‌ها، ورود غیرمجاز به وب‌سایت‌ها و هک کردن آن‌ها، سرقت و سوءاستفاده از داده‌ها و ایراد خسارت به رایانه‌ها، تجاوز به حقوق مالکیت معنوی افراد حقیقی و حقوقی در زمره رفتارهای بزهکارانه‌ای تلقی می‌شود که غالباً ارتکاب آن‌ها در محیطی خارج از رایانه امکان‌پذیر نیست (دزیانی، ۱۳۸۴، ص ۱۹).

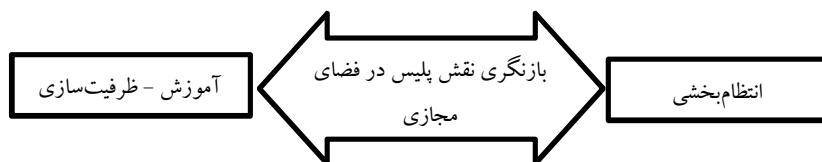
پیشگیری از جرائم سایبری

پلیس با تأکید بر پیشگیری انتظامی در جهت حمایت از شهروندان آسیب‌پذیر، افزایش آگاهی‌های عمومی، نظارت بر اماکن عمومی و افزایش هزینه‌های ارتکاب جرم عمل می‌کند. بر این اساس در پیشگیری انتظامی پلیس در نقش اول به‌عنوان ضابط قوه قضائیه عهده‌دار امر پیشگیری انتظامی است و در چهارچوب سیاست‌های کیفی یا جنایی و تحت نظارت مقامات قضایی عمل می‌کند و در نقش دوم، پلیس به‌عنوان سازمان یا نهادی همچون سایر سازمان‌ها و دستگاه‌های دولتی و غیردولتی اقداماتی را انجام می‌دهد که جلوه اقدامات اجتماعی پلیس یا فعالیت‌های جامعه‌محوری پلیس محسوب می‌شود (شاه‌محمدی و تاهو، ۱۳۹۳، ص ۱۰۹).

نیروی انتظامی برای تحقق این مهم، بایستی رویکرد جدیدی را در زمینه وظایف سنتی خود اتخاذ کند، زیرا پیشگیری انتظامی عمدتاً مبتنی بر تدابیر و اقدامات کنشی «پیش جنایی» توسط پلیس است و حال آنکه وظایف سنتی پلیس عمدتاً دربرگیرنده اقدامات واکنشی «پس جنایی» برای کشف و تعقیب مجرمان است (درویشی، ۱۳۹۶، ص ۲۶۰).

نظر به مباحث مطرح شده، می توان نتیجه گرفت فضای سایبر بر تمام امور فردی، خانوادگی، ملی و بین المللی، سایه ای سنگین انداخته است و با توجه به ماهیت فعال و پویا به سرعت در حال تغییر است. به لحاظ نظری پلیس می تواند هم در حوزه مقابله و هم در حوزه پیشگیری، اقداماتی اساسی با استفاده از انتظام بخشی، آموزش و ظرفیت سازی از فرصت ها انجام دهد.

مدل مفهومی

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت، اکتشافی است و به شیوه توصیفی تحلیلی با روش دلفی در دو دور انجام شد. روش دلفی، فرایندی ساختاریافته برای جمع آوری و طبقه بندی دانش موجود در نزد گروهی از کارشناسان و خبرگان است که از طریق بازخورد کنترل شده پاسخها و نظرهای دریافتی صورت می گیرد (آدلر و زیگلیو، ۱۹۹۶). جامعه تحقیق عبارت بود از: خبرگان پلیس در قلمرو موضوعی فضای مجازی در سال ۱۴۰۰ که در تهران حضور داشتند. نمونه با استفاده از روش گلوله برفی و با تعداد ۱۰ نفر به اشباع نظری رسید.

ابزار پژوهش شامل مصاحبه برای شناسایی مؤلفه‌ها و پرسش‌نامه محقق ساخته برای تأیید یافته‌ها بود. در این تحقیق در گام نخست پس از تدوین پروتکل مصاحبه، با استفاده از سؤالات نیمه ساختاریافته با نمونه تحقیق مصاحبه شد. برای تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها از روش تحلیل مضمونی استفاده شد. پس از استخراج گدهای تحلیلی و بر پایه تشابه و تفاوت‌های بین آن‌ها زیر طبقه‌ها و سپس طبقه‌های کلی تشکیل شد. برای اطمینان از روایی درونی و بیرونی نتایج پژوهش، چهار ملاک توصیه شده گوبا و لینکلین^۱ مورد ارزشیابی قرار گرفتند. برای باورپذیری^۲ نتایج، یافته‌ها با توضیحات مربوط به هر یک از طبقه‌ها و مؤلفه‌ها در اختیار دو نفر از اعضای خبرگی قرار گرفت و به تأیید ایشان رسید. برای بررسی تأییدپذیری^۳ و قابلیت اطمینان^۴ نتایج، دو تحلیلگر کیفی به‌طور جداگانه داده‌ها را کدگذاری و تحلیل که نتایج بیش از ۹۰ درصد نزدیک بود. برای بررسی ملاک انتقال‌پذیری^۵، یافته‌ها با یک نفر خبره خارج از گروه مصاحبه‌شوندگان در میان گذاشته شد و مورد توافق وی قرار گرفت. پس از شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های اصلی، پرسش‌نامه محقق ساخته تدوین شد. روایی پرسش‌نامه به روش صوری و محتوایی تأیید شد. در بخش دلفی در دور اول، پرسش‌نامه اولیه بین نمونه توزیع، جمع‌آوری و پس از اعمال تغییرات دور اول، پرسش‌نامه مرحله دوم در گروه تحقیق توزیع شد. سرانجام، در پایان مرحله دوم روش دلفی و پس از تجزیه و تحلیل پرسش‌نامه‌های دور دوم، برای تلفیق نظرها از طریق نرم‌افزار Excel میانگین حسابی اهمیت شاخص‌ها محاسبه شد و آن دسته از شاخص‌ها که نمره‌های بالاتر از میانگین نظری (۳) داشتند، حفظ شدند. تعدادی از شاخص‌ها نیز که میانگین کمتر از شاخص مشخص شده داشتند، حذف شدند. نتایج نشان داد همگرایی بین متخصصان به وجود آمده و اجماع حاصل شده است.

1. Goba & Lincoln
2. Credibility
3. Confirmability
4. Dependability
5. Transferability

یافته‌های پژوهش

الف: یافته‌های توصیفی

جدول (۱) اطلاعات جمعیت‌شناختی تحقیق

متغیر	تحصیلات			درجه			سن			سابقه خدمت			
	دکتری	ارشد	کارشناسی	کارشناسی	افسر ارشد	افسر ج‌ء	سایر	۲۰ الی ۳۰	۳۰ الی ۴۰	بالا تر از ۴۰	۱۰ الی ۲۰	۲۰ الی ۳۰	بالا تر از ۳۰
فراوانی	۲	۳	۵	۲	۳	۴	۳	۲	۴	۴	۲	۳	۴
درصد	۲۰	۳۰	۵۰	۲۰	۳۰	۴۰	۳۰	۲۰	۴۰	۴۰	۳۰	۳۰	۴۰

ب: یافته‌های استنباطی

یافته‌های تحقیق حاضر با توجه به سؤال اصلی تحقیق در دو سؤال به صورت زیر تنظیم و قابل ارائه است:

سؤال اول: نقش و عملکرد پلیس در فضای مجازی در حوزه انتظام بخشی فضای مجازی دارای چه مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی است؟

نتایج تحلیل نهایی تحقیق (دور دوم طرح دلفی) حاصل از پاسخ به سؤال اول تحقیق بر اساس میانگین نظر خبرگان به شرح زیر در جدول (۳) خلاصه شده است.

جدول (۲) بُعد اول انتظام بخشی فضای مجازی

مؤلفه	شاخص	ارزش
توسعه بخشی	افزایش ضریب شفافیت هویتی در استفاده از فضای مجازی	۴,۳
	شناسایی خلأ موجود در قوانین داخلی در حوزه فضای مجازی	۴,۴
	افکار سنجی و اتخاذ تصمیمات بر اساس داده‌های آماری	۳,۹
	بستر سازی و ورود به اینترنت با اکانت واقعی	۴,۱
پیشگیری	بستر سازی تعریف قانونی برای استفاده از ابزارهایی مانند فیلتر شکن	۳,۳
	پایش و تدکر برای ارتقای ضریب سالم سازی فضای مجازی	۴,۱
	افزایش هزینه‌های ارتکاب جرم در فضای مجازی	۴,۳
	پیشگیری‌های جامعه محور (تشکیل سامانه اعلام تخلفات بومی توسط شهروندان برای گزارش هرزه‌نگاری، گزارش‌های امنیتی، گزارش‌های قاچاق و...)	۳,۹
	ایجاد و راه اندازی شبکه‌های اجتماعی سالم و مفید در قالب شبکه ملی اطلاعات	۳,۶

مؤلفه	شاخص	ارزش
مقابله و پی‌جویی مجرمان	بسترسازی فیلترینگ هوشمند محتوایی شبکه‌های اجتماعی مخرب خارجی	۳,۷
	افزایش دسترسی‌های اطلاعاتی پلیس در جرائم امنیتی، اقتصادی، پولشویی و ...	۴,۶
	تشکیل فرارگاه آشنایی با فرصت‌ها و تهدیدات نوآوری‌های سایبری مانند ارز دیجیتال	۴,۷
	بسترسازی اتخاذ تدابیر منطقی در پیشگیری از جرائمی مانند فیشینگ، مثل تعریف رمز پویا	۴,۱
	اقدام سریع و بهنگام فرایندها در کشف پلیسی و برخورد قضایی با جرائم خاص که منتج به صدور حکم شود	۴,۰
	اقدام سریع و بهنگام در زمان ورود نرم‌افزارهای جدید و مخرب قبل از تبدیل شدن به تهدید و جلوگیری از مهندسی افکار عمومی و تأثیرات فرهنگی (اینستاگرام، تلگرام و ...)	۵,۰
	پذیرش کنوانسیون‌های بین‌المللی مربوط به جرائم سایبری برای پیگیری‌های حقوقی	۳,۷
	بسترسازی تشکیل دادگاه ویژه جرائم سایبری برای تسریع در فرایندها	۴,۶
	نامن‌سازی محیط برای جرائم همه‌گیر مانند مقابله با فراهوان‌ها	۴,۰
	اطلاع‌رسانی نتایج پرونده‌های ارسالی به مراجع قضایی خاص در فضای مجازی	۴,۶
بازسازی	برخورد قاطع و سریع با هنجارشکنان در فضای مجازی	۴,۴
	تجربه‌نگاری‌های مداوم و تهیه نقاط قوت، ضعف، تهدید و فرصت‌های مسائل فضای مجازی	۳,۶
	جلوگیری از تأثیرگذاری غیرحرفه‌ای نهادهای مسئول در فضای مجازی کشور	۴,۰
	تهیه قدرالسهم هر یک از سازمان‌ها در پیش‌بینی، پیشگیری، مقابله و بازسازی شبکه‌سازی برای تمرکز فعالیت سازمان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی در امر پیشگیری از وقوع جرائم سایبری	۴,۰
هماهنگی بین دستگاهی (شبکه‌سازی)	تعامل با قوه مقننه برای کاهش خلأهای قانونی اقدام علیه اخلالگران در عرصه فضای مجازی	۴,۶
	بسترسازی آتش به اختیاری و اعتمادسازی در تولید محتوا، اطلاع‌رسانی و ... در راستای مقابله با شیخون فرهنگی	۳,۱
	رشد قارچی تولید محتوای موردنیاز به‌روز جامعه در همه حوزه‌های امنیتی، انتظامی و اجتماعی با بهره‌گیری از همه نهادها و اشخاص	۳,۱
	بسترسازی افزایش احساس مسئولیت عمومی در همه حوزه‌های امنیتی، انتظامی و اجتماعی	۳,۹
مدیریت غیرمتمرکز	بهره‌گیری از ظرفیت‌های NGO ها و سازمان‌های مردم‌نهاد در تقویت حوزه‌های امنیتی، انتظامی، اجتماعی	۳,۰

نتایج جدول (۲) نشان می‌دهد، شش مؤلفه و بیست‌ونه شاخص در حوزه انتظام‌بخشی شناسایی شده است. در این بُعد، بیشترین وزن هر یک از مؤلفه‌ها عبارت‌اند از: شناسایی خلأ موجود در قوانین داخلی در حوزه فضای مجازی؛ تشکیل قرارگاه آشنایی با فرصت‌ها و تهدیدات نوآوری‌های سایبری مانند ارز دیجیتال؛ اقدام سریع و بهنگام در زمان ورود نرم‌افزارهای جدید و مخرب قبل از تبدیل شدن به تهدید و جلوگیری از مهندسی افکار عمومی و تأثیرات فرهنگی (اینستاگرام، تلگرام و ...); اطلاع‌رسانی نتایج پرونده‌های قضایی خاص در فضای مجازی در ترمیم اعتماد از دست رفته؛ تعامل با قوه مقننه برای پر کردن خلأهای قانونی اقدام علیه اخلاک‌گران در عرصه فضای مجازی؛ بسترسازی افزایش احساس مسئولیت عمومی در همه حوزه‌های امنیتی، انتظامی و اجتماعی.

سؤال دوم: نقش و عملکرد پلیس در فضای مجازی در حوزه آموزش - ظرفیت‌سازی دارای چه مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی است؟

نتایج تحلیل نهایی تحقیق (دور دوم طرح دلفی) حاصل از پاسخ به سؤال اول تحقیق بر اساس میانگین نظر خبرگان به شرح زیر در جدول (۴) خلاصه شده است.

جدول (۳) بُعد دوم - آموزش و ظرفیت‌سازی در فضای مجازی

وزن	شاخص	مؤلفه
۴,۴	آموزش نرم‌افزارهای تخصصی حوزه سایبری	آموزش پلیس
۴,۱	آموزش آشنایی با ادله الکترونیک	
۳,۳	برگزاری همایش‌های تخصصی داخلی و بین‌المللی برای تبادل تجربیات پلیس	
۴,۳	تقسیم وظایف موضوعات سایبری مرتبط به هر پلیس و واگذاری آن به پلیس تخصصی	
۴,۶	آآگاهی‌بخشی از طریق رسانه‌های مختلف	آموزش همگانی
۴,۴	تولید محتوای آموزشی بومی و محلی برخواسته از ذائقه مردم، به‌روز و نیازسنجی‌شده	
۴,۳	آموزش و اطلاع‌رسانی عمومی مصادیق مجرمانه در فضای مجازی (تفهم جرائم سایبری به-ویژه به کودکان و جوانان)	
۴,۳	شناسایی و ارائه آموزش‌های خاص به اشخاص و سازمان‌هایی که در معرض جرائم سایبری هستند	
۳,۰	تهیه راهنمای استفاده از فضای مجازی و توزیع گسترده فیزیکی و الکترونیکی (کاتالوگ)	
۳,۹	آموزش عمومی شناسایی خبرهای کذب از خبرهای واقعی (شناسایی منبع خبر) موضوعاتی	

وزن	شاخص	مؤلفه
		مانند جعل عمیق ^۱
۴,۶		برنامه‌ریزی کاهش شکاف سواد رسانه‌ای بین کودکان و والدین در حوزه‌های انتظامی - اجتماعی
۳,۴		ایجاد پویش‌های سراسری هنجارسازی حوزه‌های مختلف ملی مذهبی برای ارتقای ارزش‌های اجتماعی در بستر انتظامی - امنیتی
۳,۹		ایجاد راهکارهایی برای جلب اعتماد و همکاری با پلیس در بستر فضای مجازی
۳,۹		فرهنگ‌سازی استفاده مناسب از فضای مجازی با استفاده از ابزارهای چندرسانه‌ای مانند سریال‌ها و فیلم‌های تلویزیونی
۴,۹		فرهنگ‌سازی زیربنایی کودکان با استفاده از ظرفیت‌های کارتون و پویانمایی
۴,۱		استفاده از تجربه موفق پلیس راهور مانند همیار پلیس با همکاری آموزش و پرورش
۳,۰		نمایش پلیس اسلامی ایرانی و نمادسازی آن به‌جای پلیس غربی (بتمن، مرد عنکبوتی، اونجر و...)
۳,۶		ایجاد شبکه گسترده برای وایرال کردن محتواهای تولیدی خاص انتظامی - اجتماعی
۳,۳		تهدیدشناسی و آسیب‌شناسی با رویکرد تغییر نگرش در افراد
۴,۱		تهییج، کنترل و هدایت افکار عمومی در بستر فضای مجازی در موضوعات امنیتی، انتظامی، اجتماعی؛ قبل از دشمن
۳,۷		استفاده از قدرت بسیج‌کنندگی فضای مجازی با لیدر سازی در راستای اهداف امنیتی، انتظامی، اجتماعی
۳,۷		شفاف‌سازی و ارائه عملکرد پلیس در حوزه‌های مختلف برای ارتقای اعتماد به پلیس و ارتقای اقتدار
۳,۰		عملیات روانی فرامرزی قبل از ورود به مرزهای داخلی در موارد امنیتی، انتظامی، اجتماعی
۴,۰		افزایش سواد رسانه‌ای نخبگان در راستای ارائه محتوا توسط آن‌ها به فضای مجازی
۴,۳		پوشش رسانه‌ای مجازی برخورد قهرآمیز با مجرمین امنیتی، انتظامی، اجتماعی
۴,۰		صیانت و حفاظت از هویت ملی با ارائه الگوهای مناسب و مقبول ارزشی هویتی و تقویت سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی
۴,۳		افزایش پوشش رسانه‌ای روشنگری در خصوص دست‌های پشت پرده حوزه‌های امنیتی، انتظامی، اجتماعی
۳,۹		افزایش پوشش رسانه‌ای حضور چهره‌های سرشناس انتظامی در اجتماعات و شنیدن حرف مردم
۳,۷		به تصویر کشیدن هنرمندانه افق‌های امیدبخش خدمات انجام‌شده پلیس
۳,۹		قدردانی پلیس از بلاگرها و صفحه‌های قانون‌مدار در فضای مجازی
۳,۷		ساخت و درونی کردن الگوها و هنجارهای نظام اجتماعی برای جوانان
۴,۱		استفاده از نقش تأثیرگذار نخبگان و صاحب‌نظران

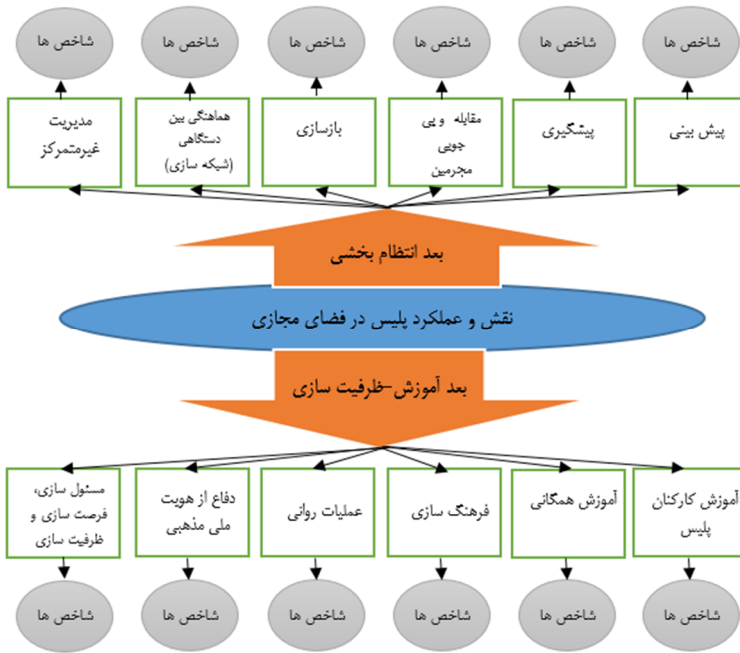
فرهنگ‌سازی

عملیات روانی

دفاع از هویت ملی مذهبی

وزن	شاخص	مؤلفه
۴,۳	تقویت نقش آموزشی و آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی توسط والدین، مؤسسات، سازمان‌ها و نهادهای متولی	
۳,۴	مطالبه‌گری پلیس از سایر نهادها در حوزه آموزش‌های حوزه سایبر	
۴,۰	ظرفیت‌سازی بهره‌گیری و تأثیرگذاری بر شورای عالی فضای مجازی	
۴,۳	استفاده از ظرفیت‌های سلبریتی‌ها قبل از اینکه تبدیل به تهدید شوند	
۴,۳	استفاده از ظرفیت‌های دانشجویان رشته‌های مرتبط در قالب کارگروه سایبری و اعطای طرح‌های تشویقی مانند کسر خدمت	
۳,۰	ظرفیت‌سازی تشکیل اینترنت ملی	
۴,۷	ظرفیت‌سازی گنجاندن درس آشنایی با فضای مجازی و تهدیدات آن در مدارس و دانشگاه‌ها	
۴,۴	ایجاد ارتش سایبری پنهان با استفاده از ظرفیت‌های مردمی برای تولید محتوا (سربازگیری از جامعه گسترده هدف)	

نتایج جدول (۳) نشان می‌دهد، شش مؤلفه و چهل شاخص در حوزه آموزش و ظرفیت‌سازی شناسایی شده است. در این بُعد، بیشترین وزن هر یک از مؤلفه‌ها عبارت‌اند از: آموزش نرم‌افزارهای تخصصی حوزه سایبری کارکنان پلیس؛ آگاهی بخشی از طریق رسانه و برنامه‌ریزی کاهش شکاف سواد رسانه‌ای بین کودکان و والدین در حوزه‌های انتظامی اجتماعی؛ آموزش‌های چندرسانه‌ای در سنین کودکی؛ پوشش رسانه‌ای مجازی برخورد قهرآمیز با مجرمین امنیتی، انتظامی، اجتماعی؛ افزایش پوشش رسانه‌ای روشنگری در خصوص دست‌های پشت پرده حوزه‌های امنیتی، انتظامی، اجتماعی؛ ظرفیت‌سازی و گنجاندن درس آشنایی با فضای مجازی و تهدیدات آن در مدارس و دانشگاه‌ها.

شکل ۲. یافته‌های نهایی (الگوی تحلیلی - کاربردی) تحقیق

یافته‌های تحقیق نشان داد، با توجه به تغییرات روزافزون فضای سایبری، نقش و عملکرد پلیس در فضای مجازی در دو بُعد، دوازده مؤلفه و شصت‌ونه شاخص قابل مفهوم‌سازی و شناسایی است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از تحقیق حاضر، بازنگری در نقش و عملکرد پلیس در فضای مجازی بود. در این تحقیق، «نقش و عملکرد پلیس در فضای مجازی»، مفهوم‌سازی شد. بر همین اساس دو سؤال طرح شد و یافته‌ها نشان داد نقش و عملکرد پلیس در فضای مجازی دارای دو بُعد «انتظام‌بخشی و آموزش - ظرفیت‌سازی» است.

با توجه به گسترش فضای مجازی و استفاده افراد و حتی دستگاه‌های دولتی از امکانات فضای مجازی لزوم آشنایی و بازتعریف مفاهیم جدید در عملکرد پلیس برای مقابله و پیشگیری از گسترش جرائم سایبری بسیار مورد تأکید است تا علاوه بر استفاده و آگاهی از

امکانات فضای مجازی در سیستم ناجا، آمادگی لازم برای مقابله با جرائم سایبری مورد توجه قرار گیرد.

یافته‌های تحقیق با بیشتر یافته‌های تحقیقات پیشین هماهنگ است؛ اما وجه تمایز این تحقیق با سایر تحقیقات این است که در تحقیقات قبلی مؤلفه‌ها به صورت پراکنده و تک-بُعدی بررسی شده بود و بسته کاملی در این زمینه ارائه نشده بود. نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد، پلیس برای اینکه نقش و عملکردی مطلوب در فضای سایبر ایفا کند، لازم است در راستای انتظام بخشی در چند حوزه، فعالیت‌های مناسب و زیرساختی انجام دهد. با انجام آینده پژوهی نسبت به پیش‌بینی در حوزه فضای مجازی قبل از وقوع جرائم اقدامات اساسی انجام گیرد. با انجام پیش‌بینی‌ها می‌توان قبل از وقوع جرائم آمادگی‌های لازم را به دست آورد؛ برای مثال می‌توان قوانین لازم را برای برخورد مناسب با جرائم سایبری تصویب کرد. در این راستا، یافته‌های تحقیق با بخش از یافته‌های محمدی برزگر (۱۳۹۹)؛ پارسدا (۲۰۱۲)؛ ایمن و بولاد (۲۰۱۰) و بخشی از یافته‌های فهلاوی، ساپارادین، میمونا، ایرما و اخسن (۲۰۱۹) هماهنگ است. دلایل نیاز به قوانین به روز، ماهیت سیال فضای مجازی است. این ماهیت سیال حتی باعث می‌شود که بعضاً حتی پیش‌بینی‌ها هم نتواند به موقع انجام شود؛ بنابراین لازم است در حوزه پیشگیری و مقابله هم اقداماتی صورت گیرد. در حوزه پیشگیری، پایش و جمع‌آوری ادله الکترونیکی جرم یافته‌های تحقیق حاضر با یافته‌های شاه‌محمدی و تاهو (۱۳۹۳) و ستیاوان، تارگان، ساری، روزانتی، ناسوشن و سیرگار (۲۰۱۸) همسوست. مقابله با جرائم سایبری، هم باعث پیشگیری وضعی می‌شود و هم اینکه به بازسازی احساس امنیت از دست رفته کمک خواهد کرد. در حوزه آگاه‌سازی و پیشگیری در فضای مجازی یافته‌های تحقیق حاضر با یافته‌های (ذوالفقاری و فعال، ۱۳۹۴) در زمینه ارائه گسترده اطلاعات در مورد شیوه‌های اجتناب از بزه‌دیدگی به افراد جامعه برای پیشگیری از جرم در فضای مجازی، آگاه‌سازی عمومی و تبلیغات رسانه‌ای به منظور تغییر گرایش‌ها و رفتارها در زمینه جرم و خشونت به ویژه جرائم مرتبط با فضای مجازی، هماهنگ و همسو است.

همان‌طور که محمدی برزگر (۱۳۹۹) و ایمن و بولاد (۲۰۱۰) اشاره کرده‌اند، پلیس به تنهایی نمی‌تواند تمام جرائم سایبری را کنترل کند؛ بنابراین پلیس با هماهنگی بین دستگاهی و شبکه‌سازی می‌تواند مأموریت را به سریع‌ترین و بهترین روش به انجام برساند. علاوه بر این، به نظر می‌رسد با مدیریت غیرمتمرکز و اعطای اختیارات به سایر نهادها و حتی مردم در چهارچوب قانونی، موفقیت بیشتری را می‌تواند به دست آورد. یافته‌های مربوط به نظارت همگانی و مدیریت غیرمتمرکز با یافته‌های جلالی (۱۳۸۹) هماهنگ است.

پلیس برای اینکه نقش خویش را در فضای مجازی به نحو مطلوب ایفا کند، لازم است برای آموزش به کارکنان خویش در راستای تخصص‌گرایی، اقدامات مناسبی را به انجام برساند. یافته‌های تحقیق نجفی علمی و نقیب‌السادات (۱۳۹۳) در موضوع مهمی مانند فرهنگ‌سازی، محتواسازی، ساختاریابی، اصلاح بخشی و مشارکت‌دهی اجتماعی، تعامل‌گرایی، تولید، توزیع و مصرف محصولات فرهنگی، تغییر ذهنیت‌ها، اعتقادات، ایدئولوژی‌ها و انتقال اطلاعات و شیوه‌های زندگی در فرایند تطابق افراد با محیط پیرامون، مدیریت و برنامه‌ریزی شبکه‌ای با یافته‌های تحقیق حاضر هماهنگ است. در واقع، پلیس باید بتواند با این معضل به صورت چندجانبه برخورد کرده و علاوه بر خنثی‌سازی تهدیدات، برای فرصت‌سازی هم اقدام کند.

با توجه به یافته‌های تحقیق و توسعه روزافزون زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات در کشور و افزایش کاربران و استفاده‌کنندگان از اینترنت و فضای مجازی، همچنین توسعه خدمات الکترونیک در کشور نظیر دولت الکترونیک، بانکداری الکترونیک، تجارت الکترونیک و سایر خدمات از این دست، لازم است پلیس برای توسعه سازوکاری برای برقراری امنیت و مقابله با جرائمی که در این فضا به وقوع می‌پیوندد، اقدامات بایسته‌ای را انجام دهد؛ بنابراین پلیس به عنوان حافظ امنیت در جامعه امروز باید با اشراف اطلاعاتی کامل بر فضای مجازی و تکیه بر دانش فنی و تخصص، با به‌کارگیری تجهیزات نوین در مسیر توسعه فضای مجازی هم‌راستا باشد. پر واضح است که دنیای آینده متکی بر فضای سایبر خواهد بود و پلیس باید جلوتر از سایر افراد و سازمان‌ها بر دانش این

عرصه مسلط باشد. لزوم آشنایی و تسلط بر فضای مجازی مستلزم بازنگری بر عملکرد سنتی پلیس است؛ زیرا جامعه امروز نیازمند پلیسی است که با فناوری‌های روز فضای مجازی آشنا باشد. فضای مجازی با وجود اینکه فرصت‌هایی دارد، تهدیدهایی را نیز در خود جای داده است که باید با هوشیاری ضمن بهره‌مندی از فرصت‌ها، تهدیدات را شناسایی و به‌موقع با آن‌ها برخورد کرد.

پیشنهادها

- معاونت آموزش ناجا پس از نیازسنجی با همکاری پلیس فتا و سایر پلیس‌های ناجا، دوره‌های آموزشی برای کارکنان برگزار کند.
- معاونت اجتماعی ناجا با انجام نیازسنجی از سطح جامعه با همکاری پلیس فتا برای تهیه محتوای چندرسانه‌ای مانند فیلم، پویانمایی، کتاب و... به‌منظور آموزش همگانی اقدام کند.
- پلیس فضای تولید و تبادل اطلاعات (فتا) با هماهنگی لازم برای تدوین دستورالعمل‌ها جهت استفاده از ظرفیت‌های مردمی و سایر سازمان‌ها در راستای مدیریت غیرمتمرکز اقدام کند.
- پلیس اطلاعات و امنیت عمومی (پاوا) و پلیس فتا با همکاری یکدیگر برای تشکیل کارگروه‌هایی به‌منظور اشراف اطلاعاتی بر فضای مجازی و آینده‌پژوهی مناسب به‌منظور پیش‌بینی و پیشگیری جرایم سایبری، اقدامات لازم را انجام دهند.
- معاونت اجتماعی ناجا، با همکاری پلیس فتا، در حوزه جرایم سایبری که انتشار سریعی دارد، به‌منظور بازسازی افکار عمومی، اقدامات انجام‌شده را به‌سرعت اطلاع‌رسانی کند.
- معاونت حقوقی ناجا با پیگیری‌های مستمر نسبت به تصویب قوانین لازم در راستای تعیین قدرالسهم مسئولیت سازمان‌ها در حوزه فضای مجازی به‌منظور مسئول‌سازی اقدام کند.

سپاسگزاری

در پایان مراتب قدردانی و سپاس خود را از کارکنان زحمت‌کش پلیس به‌ویژه کارکنان حوزه سایبری که در این تحقیق به ما یاری رساندند، اعلام می‌نمایم.

منابع

— آقابابایی، حسین و مراد عباسی. (۱۳۸۹). حریم خصوصی، فضای مجازی و چالش‌های پیشگیرانه فراروی ناجا. فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، ۵(۱۷)، صص ۲۹-۵۸. قابل بازیابی از:

http://cps.jrl.police.ir/article_13526.html

— انصاری، ابراهیم؛ کیانپور، مسعود؛ عطایی، پری. (۱۳۹۷). تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر استفاده از فضای مجازی بر فرهنگ شفاهی (مورد مطالعه: شهر اصفهان). فصلنامه جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۹(۱)، صص ۱۸-۴۰. قابل بازیابی از:

— آی‌کاو، دیویدجی؛ کارلای سیگر؛ ویلیام آر وان استروچ. (۱۳۸۳). راهکارهای پیشگیری و مقابله با جرائم رایانه‌ای. ترجمه اکبر استرکی، محمدصادق روزبهانی، تورج ریحانی و راحله الیاسی. تهران: دانشگاه علوم انتظامی امین.

— پاپ، دانیل و آلبرتس، دیوید استیون. (۱۳۸۹). گزیده‌ای از عصر اطلاعات: الزامات امنیت ملی در عصر اطلاعات. ترجمه علی‌علی آبادی و رضا نخجوانی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

— پوراحمدی، حسین. (۱۳۸۴). اقتصاد سیاسی تکنولوژی‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی. فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۲(۷)، صص ۱۱۳-۱۴۲. قابل بازیابی از:

<https://piaj.sbu.ac.ir>

— جلالی، علی‌اکبر. (۱۳۸۹). نظارت همگانی عامل پیشگیری جرائم در فضای مجازی. فصلنامه کارآگاه، ۳(۱۲)، صص ۶-۳۰. قابل بازیابی از:

http://det.jrl.police.ir/article_10543.html

— درویشی، عباس. (۱۳۹۶). نقش پلیس در پیشگیری از جرائم. فصلنامه قانون‌یار، ۱(۴)، صص ۲۲۹-۲۶۳. قابل بازیابی از:

<https://jref.ir/19957>

- دزیانی، محمدحسن. (۱۳۸۴). اخبار جرائم سایبری. دو ماهنامه خبرنامه انفورماتیک، ۲(۹۸). قابل بازیابی از:

<https://search.ricest.ac.ir/inventory/28/205.htm>

- ذوالفقاری، حسین و فعال، صیدال. (۱۳۹۴). بررسی نقش پلیس در پیشگیری اجتماعی از جرم (مطالعه موردی منطقه ۲ و ۱۲ شهر تهران). فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، ۲(۴۱)، صص ۲۳-۴۶. قابل بازیابی از:

http://journals.police.ir/article_11941.html

- رحمانزاده، سیدعلی. (۱۳۸۹). کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در عصر جهانی شدن. فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی شدن، ۱(۱)، صص ۴۹-۷۸. قابل بازیابی از:

http://sspp.iranjournals.ir/article_627.html

- شاه‌محمدی، غلامرضا و منصور تاهو. (۱۳۹۳). بررسی شیوه‌های پیشگیری از جرائم سایبری؛ مبتنی بر فناوری اطلاعات. فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۹(۳۵)، صص ۹۹-۱۲۰. قابل بازیابی از:

http://journals.police.ir/article_18139.html

- عدلی‌پور، صمد. (۱۳۹۱). تبیین جامعه‌شناختی پیامدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت اجتماعی جوانان شهر اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.

- کاستلز، مانوئل. (۱۳۸۹). عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ: ظهور جامعه شبکه‌ای. ترجمه احد علیقلیان و افشین خاکباز. تهران: انتشارات طرح نو.

- کاستلز، مانوئل و مارتین اینس. (۱۳۸۴). گفتگوهایی با مانوئل کاستلز. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر نی.

— کاشانی، بهزاد و اکبر کاسمانی. (۱۳۹۶). شناسایی و طبقه‌بندی زمینه‌های سیاست‌گذاری عمومی فضای مجازی. فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ۲۴(۴)، صص ۲۷-۵۳. قابل‌بازیابی از:

http://cr.iribresearch.ir/article_28810.html

— کیا، علی‌اصغر و یونس نوری مرادآبادی. (۱۳۹۱). عوامل مرتبط با گرایش دانشجویان به شبکه اجتماعی «فیس‌بوک» (بررسی تطبیقی دانشجویان ایران و آمریکا). فصلنامه مطالعات فرهنگ و ارتباطات، ۱۳(۱۷)، صص ۱۸۱-۲۱۲. قابل‌بازیابی از:

http://www.jccs.ir/article_3382.html

— محسنی، رضاعلی. (۱۳۸۸). تحلیل جامعه‌شناختی امنیت اجتماعی و نقش آن در کاهش جرم و آسیب‌های اجتماعی. فصلنامه پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی، ۲(۴)، صص ۱-۲۳. قابل‌بازیابی از:

<http://osra.jrl.police.ir/>

— محمدی برزگر، جعفر. (۱۳۹۹). موانع و راهکارهای پیشگیری انتظامی از جرائم هرزه‌نگاری در فضای سایبر. فصلنامه علمی انتظام اجتماعی، ۱۲(۴)، صص ۱۴۱-۱۶۸. قابل‌بازیابی از:

http://journals.police.ir/article_95456.html

— نجفی علمی، مرتضی و رضا نقیب‌السادات. (۱۳۹۳). روند تحولات فضای سایبر و نقش آن در تهدیدات ناشی از جرم در محیط سایبر ج.ا.ا. فصلنامه پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی، ۷(۱)، صص ۵۳-۷۸. قابل‌بازیابی از:

http://osra.jrl.police.ir/article_9807.html

— نصراللهی، اکبر؛ حقیقی، محمدرضا؛ شریفی، فرزانه. (۱۳۹۳). تأثیر فضای مجازی بر تحولات ارتباطات سیاسی. فصلنامه مطالعات رسانه‌ای، ۹(۲۶)، صص ۱۱۱-۱۱۷. قابل‌بازیابی از:

https://mediastudies.srbiau.ac.ir/article_8210.html

- Adler, M., & Ziglio, E. (1996). The Delphi method and its application to social policy and public health. *Jessica Kingsley*. Retrieved from:
<https://books.google.com>
- Castells, M. (2007). Communication, power and counter-power in the network society. *International journal of communication, 1*(1),29. Retrieved from:
<https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/viewFile/46/35>
- Ehimen, O. R., & Bola, A. (2010). Cybercrime in Nigeria. *Business Intelligence Journal, 3*(1),pp 93-98. Retrieved from:
<https://pdfslide.net/route404.htm>
- Fahlevi, M., Saparudin, M., Maemunah, S., Irma, D., & Ekhsan, M. (2019). Cybercrime Business Digital in Indonesia. In E3S Web of Conferences (Vol. 125, p. 21001). *EDP Sciences*. Retrieved from:
<https://www.e3s-conferences.org>
- Mohamed, H. K., & Sumitha, E. (2011). Perception and Use of Social Networking Sites by the Students of Calicut University. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology, 31*(4). Retrieved from:
<https://b2n.ir/g77289>
- Oswald, D & L. Baker(2010). Shyness and Online Social Networking Services. *Journal of Social and Personal Relationships, 27*(7),pp 23-56. Retrieved from:
<https://epublications.marquette.edu>
- Porcedda, M. G. (2012). Data Protection and the Prevention of Cybercrime-The EU as an Area of Security?. Retrieved from:
<https://b2n.ir/y11886>
- Schwartz, O. (2018). You thought fake news was bad? Deep fakes are where truth goes to die. *The Guardian, 12*. Retrieved from:
<https://www.theguardian.com>
- Setiawan, N., Tarigan, V. C. E., Sari, P. B., Rossanty, Y., Nasution, M. D. T. P., & Siregar, I. (2018). Impact Of Cybercrime In E-Business And Trust. *Int. J. Civ. Eng. Technol, 9*(7),pp 652-656. Retrieved from:
<https://www.researchgate.net>